

RÖKFRIA SKOLGÅRDAR – ett steg närmare ett Rökfritt Sverige 2025

Kartläggning av rökning på
skolgårdar i Västra Götaland 2018

RAPPORTNR: 2018:41

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

RAPPORTNR: 2018:41

ISSN: 1403-168X

RAPPORTANSVARIGA: Ulrika Ankargren och Miia Vuolama

FOTO: Jens Claesson och Richard Holmberg

FORMGIVNING: Nowa Kommunikation AB

UTGIVARE: Länsstyrelsen Västra Götalands län, enheten för social hållbarhet

TRYCKERI: Ale Tryckteam

Rapporten finns som pdf på www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under
Publikationer/Rapporter.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	4
INLEDNING.....	5
BAKGRUND	6
Rökning – ett stort folkhälsoproblem.....	6
Tobakslagen.....	6
Den kommunala tillsynen.....	7
Den regionala tillsynen	8
Det regionala förebyggande arbetet	8
Skolans ansvar.....	9
Nationella strategier.....	9
Rökfritt sverige 2025.....	10
Tobakskonventionen	10
METOD.....	11
Genomförande	11
De viktigaste bedömningarna.....	12
Kvalitetssäkring	12
RESULTAT	14
Förekommer det rökning?.....	14
Övriga tecken på att rökning förekom.....	14
Förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor	15
Skyltar/dekaler som upplyser om gällande rökförbud	16
Sammanställning av resultatet	18
Vidare observationer och iakttagelser	20
SLUTORD	24
Bilaga 1: besökta skolor per kommun	26
Bilaga 2: tillsynsprotokoll 2018	28
Bilaga 3: resultat, övriga tillsynspunkter.....	30

SAMMANFATTNING

Alla skolgårdar ska vara helt rökfria. Förbudet mot rökning gäller sedan 1994 dygnet runt, sju dagar i veckan. Förbudet gäller alla, vuxna som elever.

Länsstyrelsen i Västra Götaland har låtit göra en kartläggning av skolgårdar i alla länets 49 kommuner. Alla kommuner har minst en högstadieskola representerad i undersökningen. I alla kommuner där det finns gymnasieskolor är minst en gymnasieskola representerad i undersökningen.

Totalt omfattar kartläggningen 120 skolor i länet; 68 högstadieskolor och 52 gymnasieskolor. Valet av skolor har i möjligaste mån varit detsamma som i motsvarande kartläggning som gjordes 2013. Eftersom skolor från alla kommuner är representerade i undersökningen ger kartläggningen en helhetsbild av situationen i länet.

Kartläggningen har genomförts genom observationer på skolgårdar med hjälp av ett standardiserat protokoll. Parametrar som undersöktes var om det förekom rökning, om det fanns övriga tecken på rökning såsom fimpar, cigarettpaket, askkoppar, väderskydd för rökning eller rökrutor. Dessutom undersöktes om det fanns skyltar eller dekaler uppsatta på skolorna som upplyser om rökförbudet.

Resultatet visar att rökning förekom på 15 procent av högstadieskolorna och 62 procent av gymnasieskolorna, under tiden för besöken. Fimpar påträffades i någon form på 98 procent av gymnasieskolorna (alla utom en) och 85 procent av högstadieskolorna. Förekomsten av fimpar tyder på att rökning på skolgården förekommer.

Det påträffades askkoppar på 15 gymnasieskolor och 5 högstadieskolor. Det fanns väderskydd uppsatta på ett fåtal skolor medan

rökrutor inte påträffades vid någon skola.

Skyltar och/eller dekaler om rökförbud fanns på 90 procent av gymnasieskolorna och 53 procent av högstadieskolorna.

Resultatet visar på en del skillnader jämfört med motsvarande kartläggning 2013. Rökning har påträffats på aningen färre skolor än 2013, och askkoppar har påträffats på klart färre skolor än 2013. Skyltar och dekaler fanns på fler skolor vid denna kartläggning än 2013. Tydligare skyltning och borttagande av askkoppar är exempel på åtgärder som är enkla att genomföra.

Resultatet visar på att vissa förbättringar har åstadkommit sedan 2013. Trots detta är det tydligt att åtgärder fortfarande behöver göras på skolorna runtom i Västra Götalands län för att skolgårdarna ska bli helt rökfria och bidra till att nå ett Rökfritt Sverige 2025. Det är rektorn som har det övergripande ansvaret för tobaksfrågan på skolan. En tobakspolicy är något som bör finnas på alla skolor tillsammans med en tydlig handlingsplan så att alla, lärare, elever, föräldrar, elevhälsan och övrig personal, vet vad som gäller i olika situationer. Det är också viktigt att öka elevernas kunskap om tobak och dess skadeverkningar genom att integrera detta i ordinarie undervisning.

Kommunerna behöver öka sin tillsyn på skolgårdarna och även bedriva en effektivare tillsyn av tobakshandlare, framför allt i närheten av skolor. Det är även viktigt att tillsynspersonalen kombinerar sin tillsyn med förebyggande inslag och att samarbetet med kommunens ANDT-förebyggande funktion intensifieras för att nå rökfria skolgårdar.

INLEDNING

Det övergripande målen för den svenska tobakspolitiken är att minska tobaksbruket, i enlighet med den nationella ANDT-strategin. Ett av de viktigaste syftena är att förhindra att barn och ungdom hamnar i tobaksberoende. För att skydda dem från tobakens skadeverkningar infördes bestämmelser om rökfria skolgårdar i tobakslagen 1994.

Genom ANDT-strategin 2016–2020 har regeringen ställt sig bakom målet om ett Rökfritt Sverige 2025 och för att uppnå målet behöver det tobaksförebyggande arbetet förstärkas ytterligare. Då de allra flesta börjar röka i en ung ålder är ungdomar en viktig målgrupp i arbetet. Det är viktigt att tillsyn av rökfria skolgårdar prioriteras för att minska barn och ungas exponering för tobak och tobaksrök.

I sin verksamhetstillsyn har Länsstyrelsen uppmärksammat att alldeles för många kommuner inte riktar tillräckliga resurser till tillsynen av rökfria skolgårdar. Fler än hälften av länets kommuner brister i sin tillsyn. Det betyder att de inte genomför någon tillsyn alls eller att det bedrivs alldeles för lite tillsyn på skolgårdarna. Även om tillsyn bedrivs i en liten skala så ser vi en trend på ökad tillsyn på området. Det är viktigt att den positiva utvecklingen av tillsynen fortsätter även framledes.

En effektiv tillsyn i samverkan med det förebyggande arbetet är en nyckelfaktor i arbetet för att nå rökfria skolgårdar. Vi ser dock att det är få kommuner som samverkar mellan tillsyn och det ANDT-förebyggande arbetet inom detta området.

Länsstyrelsen i Västra Götaland har valt att följa upp kartläggningen av rökfria skolgårdar som genomfördes 2013 för att undersöka om det har skett en förändring av rökning på skolgårdarna. Är vi ett steg närmare ett rökfritt Sverige 2025?

Annika Lidström

Funktionschef Folkhälsa och Rättighetsfrågor

BAKGRUND

Rökning – ett stort folkhälsoproblem

Rökning är ett stort folkhälsoproblem. Det är en av de främsta riskfaktorerna för sjukdom och för tidig död. Sedan 1980-talet har över en miljon rökare i Sverige slutat röka. Trots den positiva utvecklingen av tobaksbruket dör uppskattningsvis 12 000 personer per år till följd av rökning och 100 000 per år insjuknar i rökrelaterade sjukdomar¹. Tobaksrökning ökar risken för ett flertal sjukdomar; hjärt-kärlsjukdomar, diabetes, olika cancersjukdomar samt sjukdomar och infektioner i andningsorganen. Från 2004 till 2016 minskade andel personer i åldern 16–84 år som röker dagligen från 14 till 9 procent bland män och från 19 till 11 procent bland kvinnor².

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) genomför årligen en undersökning av skolelevers drogvanor, bland årskurs 9 och gymnasieelever årskurs 2. Tobaksanvändningen bland niondeklassare har minskat påtagligt under 2000-talet. I 2017 års undersökning klassificerades 8 procent av pojkarna och 13 procent av flickorna i årskurs 9 som rökare.

Sedan 2012 syns även en minskning av andel rökare i gymnasiet. Bland gymnasieelever i årskurs 2 uppgav 23 procent av pojkarna och 26 procent av flickorna att de var rökare³.

Konsumtionen av elektroniska cigaretter har stadigt ökat sedan de lanserades i början av 2000-talet och det är många ungdomar som har provat e-cigaretter. Det är framför allt de unika smakerna som lockar ungdomar. Studier visar på hälsorisker vid användning av e-cigaretter och det finns en ökad risk att ungdomar som använder e-cigaretter övergår till att röka konventionella cigaretter⁴. I CAN:s undersökning uppgav 32 procent av eleverna i årskurs 9 och 39 procent i gymnasiets årskurs 2 att de någon gång använt e-cigaretter. Det är omkring tre till fyra gånger så vanligt att rökande elever hade provat e-cigaretter jämfört med de som inte rökte.

Tobakslagen

1993 beslutade riksdagen om Sveriges första tobakslag (1993:581) och den uppdaterades under 1994 med bestämmelser om rökförbud på skolgårdar.

¹Socialstyrelsen. Registeruppgifter om tobaksrökningens skadeverkningar, artikelnummer 2014-3-4.

²Folkhälsomyndigheten. Folkhälsan i Sverige 2016.

³CAN. Skolelevers drogvanor 2017.

⁴Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

Elektroniska cigaretter – En kunskapssammanställning om användning, attityder, och potentiella hälsoeffekter, Rapport nr 2018:16

⁵Länsrapporten är namnet på en årlig undersökning och resultatsammanställning som beskriver kommunernas och länsstyrelsernas arbete med tillsyn enligt alkohollagen och tobakslagen samt det övrigt ANDT-förebyggande arbetet på regional och lokal nivå. Folkhälsomyndigheten ansvarar för Länsrapporten.

Rökning är förbjuden i lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem. Med skolverksamhet avses grund- och gymnasieskola. Förbudet gäller själva lokalerna för verksamheterna i fråga. Andra omständigheter, t.ex. att vissa elever kan ha fyllt 18 år, saknar betydelse. Bestämmelserna gäller även då vuxenundervisning bedrivs i lokalerna.

Rökförbudet gäller även på skolgårdar. Lagen ger inte möjlighet till undantag från rökförbudet i utomhusmiljöer som är avsedda för barn- och ungdomsverksamhet. Det innebär att det inte i något fall är möjligt att inrätta rökrutor. I förarbetena till tobakslagen anges även att det ska tydligt markeras var rökning är, respektive inte är, tillåten. Förbudet gäller också då skolverksamhet inte bedrivs, t.ex. vid studiedagar för enbart personal, vid föräldramöten på kvällstid och liknande. Rökförbudet gäller alltså dygnet runt, sju dagar i veckan.

Den kommunala tillsynen

Kommunerna ansvarar för tillsynen av rökfria miljöer, bl.a. rökfria skolgårdar. Länsstyrelsen utövar tillsyn inom länet. Länsstyrelsen ska också lämna råd och stöd till kommunerna.

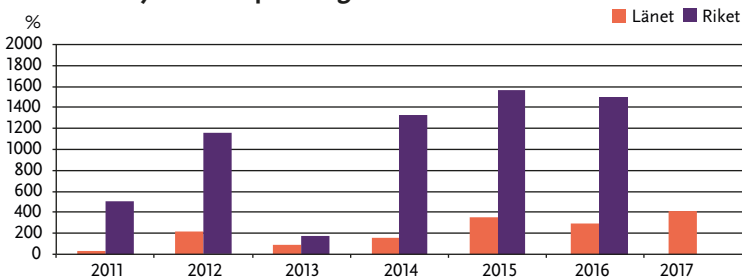
Av Länsrapporten⁵ för 2017 (preliminära siffror) framgår att 38 av länets 49 kommuner har bedrivit tillsyn av rökfria skolgårdar år 2017. Det totala antalet tillsynsbesök på skolgårdar i länet uppgick under 2017 till 386 st fördelade på 370 skolor. Detta kan jämföras med antalet skolor; det finns ca 130 gymnasieskolor samt drygt 700 grundskolor i länet.

De enskilda kommunerna som genomfört flest antal tillsynsbesök på skolgårdarna är: Lerum, Mölndal, Skövde, Trollhättan och Uddevalla.

Vi ser en positiv utveckling; antalet tillsynsbesök på skolgårdar har stigit stadigt de senaste åren. År 2012 gjordes 16 tillsynsbesök i länet, år 2017 var motsvarande siffra 386 st.

Källa: Folkhälsomyndigheten.
Siffran för 2017 är preliminär
och uppgifter om antal tillsynsbesök
i riket för 2017 saknas.

Antalet tillsynsbesök på skolgårdar

Under 2017 har 35 av länets 49 kommuner angett att de vidtagit andra åtgärder utöver tillsynen i syfte att skapa rökfria skolgårdar. De vanligaste åtgärderna har varit utbildning och information i samband med tillsynsbesök (17 kommuner), utskick av information till skolor (13 kommuner), arbete med policyfrågor (7 kommuner) samt kartläggningar och undersökningar (7 skolor). I fem kommuner har tillsynsverksamheten samverkat med kommunala ANDT-samordnare, och i tio kommuner har tillsynsverksamheten samverkat med skolan.

Det var 11 kommuner som under 2017 inte bedrev någon tillsyn av skolgårdarna. Dessutom har 14 av länets kommuner inte arbetat med andra aktiviteter för att skapa rökfria skolgårdar.

Den regionala tillsynen

Länsstyrelsen utövar tillsyn inom länet. Länsstyrelsen har under åren 2015 – 2017 gjort verksamhetstillsyn i länets alla kommuner.⁶ Då har Länsstyrelsen följt upp hur kommunerna skött sitt ansvar som tillsynsmyndighet över rökfria skolgårdar. På tillsynsbesöken har diskussioner förts med tjänstemän, chefer och ansvariga politiker om vikten av arbetet med en rökfri skola.

Länsstyrelsen har kritiserat 28 kommuner för att de inte utövar någon tillsyn, eller inte tillräckligt med tillsyn på skolgårdar. Dessutom finns det i vissa fall brister i hur tillsynen genomförs.

Det regionala förebyggande arbetet

Förutom att utöva tillsyn har Länsstyrelsen bidragit med material för att främja arbetet med att skapa rökfria skolgårdar i länet. Länsstyrelsen har sedan förra kartläggningen av rökfria skolgårdar 2013 bl.a.

- Tillsammans med kommuner tagit fram protokoll och andra relevanta verktyg för att öka och stärka tillsynsarbetet
- Tillsammans med kommuner tagit fram checklista till stöd för rektorn i det förebyggande arbetet
- Anordnat konferenser och seminarier om rökfri skola för politiker, skolledare och -skolpersonal, handläggare för rökfria miljöer, samt ANDT-samordnare i kommunerna
- Tagit fram informationsmaterial om rökfria skolgårdar och skickat ut till alla skolor i länet samt
- Tagit fram informationsmaterial om rökfria skolor och skickat till alla utbildningsförvaltningar och privata huvudmän i länet

⁶Länsstyrelsen Västra Götaland län. Uppföljning av Länsstyrelsens tillsyn 2015–2017, Rapport 2018:32

Skolans ansvar

Rektor har skolans övergripande ansvar för tobaksfrågan och det är dennes uppgift att delegera arbetet och skapa riktlinjer och policy för tobak på skolan.

Enligt läroplanen ansvarar rektor för att elever ska ha fått kunskaper om den egna livsstilens betydelse för hälsan, miljön och samhället. Ämnesövergripande kunskapsområden, däribland risker med tobaksanvändning ska integreras i de olika ämnena som undervisas i skolan⁷.

Skollagen (2010:800) säger att det ska finnas tillgång till hälsobesök och elevhälsa för alla elever i den svenska grundskolan, likaså ska varje elev i gymnasie- och gymnasiesärskolan erbjudas minst ett hälsobesök och allmän hälsokontroll.

25 § Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande.

Elevhälsan är en viktig resurs på skolan. Enligt den vägledning som finns för elevhälsan framgår att; elevhälsan kan bidra till att skapa en rökfri skolmiljö, de kan bidra i undervisning och samtal med kunskap om risker med tobak samt erbjuda enskilda elever stöd och hjälp med att sluta röka⁸.

⁷Skolverket. SKOLF5 2010:800, SKOLF5 2010:37, SKOLF5 2011:144, SKOLF5 2011:19, SKOLF5 2010:261

⁸ Socialstyrelsen och Skolverket. Vägledning för elevhälsan, artikelnummer 2016-11-4.

⁹Regeringskansliet. Skr.2015/16:86

Nationella strategier

Regeringen har tagit fram en samlad strategi för alkohol, narkotika, dopning- och tobakspolitik 2016–2020⁹. Den anger mål och inriktning för hur insatserna från samhället ska fördelas, genomföras och följas upp. Det övergripande målet för ANDT-politiken är ett samhälle fritt från dopning och narkotika, minskade medicinska och sociala skador orsakat av alkohol ett minskat tobaksbruk.

Förutom detta övergripande mål finns det sex målområden:

1. Tillgång till alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobak ska minska.
2. Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel och tobak eller debuterar tidigt med alkohol ska successivt minska.
3. Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska successivt minska.
4. Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar med missbruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha ökad tillgänglighet till vård och stöd av god kvalitet.
5. Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som dör och skadas på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.
6. En folkhälsobaserad syn på ANDT inom EU och internationellt.

Skolan berörs framför allt inom målområde två där det finns ett insatsområde som handlar om en hälsofrämjande skola utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Det som lyfts fram är bland annat vikten av ett gott skolklimat, att förbättra elevers skolnärvaro samt förstärkning av elevhälsan.

Rökfritt Sverige 2025

I den nationella ANDT-strategin ställer sig regeringen bakom målet om ett Rökfritt Sverige 2025. I Sverige är det Tobaksfakta, en oberoende tankesmedja, som står bakom opinionsbildnings-projektet *Tobacco Endgame – Rökfritt Sverige 2025*¹⁰. Tobacco Endgame är en internationell rörelse där flera länder satt slutdatum för tobaksbruket. Exempelvis har både Irland och Nya Zeeland satt slutdatum 2025 medan Finland har 2040 som slutår.

Ett Rökfritt Sverige 2025 är satt som slutmål. Det ska successivt ske en utfasning av rökning i vårt land, och målsättningen är att mindre än 2 procent av befolkningen röker 2025. Det är en nivå som kommer att minska rökningens skadliga påverkan på folkhälsan. Världshälsoorganisationens tobakskonvention lyfts upp som en framkomlig väg för att nå målsättningen om ett Rökfritt Sverige 2025.

Tobakskonventionen

Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll, *The WHO Framework Convention on Tobacco Control*, undertecknades i Geneve 2003. Sedan dess har 181 länder anslutit sig till ramkonventionen. 2005 ratificerade

Sveriges riksdag konventionen genom att anta regeringens proposition Tobakskontroll – genomförande av WHO:s ramkonvention om tobakskontroll¹¹. Tobakskontroll handlar om tobaksprevention i form av lagreglering, tillsyn och andra samhällsåtgärder för att minska tobaksbruket och den passiva rökningen. En ratificering innebär att Sverige förbundit sig att följa ett internationellt juridiskt avtal vars syfte är att minska den tobaksrelaterade sjukligheten och dödligheten men också tobakens påverkan på samhälle och miljö. Tobakskonventionen har förtydligat att tobak är en hälsopolitisk fråga och fokus har flyttats från individens levnadsvanor till samhällets ansvar i tobaksfrågan.

Artikel 3 beskriver målet med ramkonventionen om tobakskontroll:

Målet för denna konvention och dess protokoll är att skydda nuvarande och framtida generationer från de förödande hälsomässiga, sociala, miljömässiga och ekonomiska konsekvenserna av tobaksbruk och exponering för tobaksrök, genom att tillhandahålla en ram för parternas genomförande av tobakskontrollåtgärder på nationell, regional och internationell nivå i syfte att fortllöpa och kraftigt minska tobaksbruket och exponeringen av tobaksrök.

¹⁰www.tobaksfakta.se Tankesmedjan Tobaksfakta

¹¹Regeringskansliet. Prop.2004/5:118

METOD

Genomförande

En kartläggning i form av fysiska besök har genomförts på skolgårdar i alla 49 kommuner som finns i Västra Götalands län.

I kartläggningen har observationer gjorts på 68 högstadieskolor och 52 gymnasieskolor, alltså sammanlagt 120 skolor i länet (se bilaga 1 för skolornas fördelning över kommunerna).

Målet har varit att få med minst en högstadieskola och en gymnasieskola från varje kommun i kartläggningen. I vissa kommuner finns inga gymnasieskolor men det finns högstadieskolor i alla kommuner. Detta innebär att alla kommuner i Västra Götalands län har minst en skola representerad i kartläggningen. Där det varit möjligt har samma skolor kartlagts som i motsvarande kartläggning av rökning på skolgårdar 2013 (Rapportnr: 2014:14), men i samtliga fall har detta inte varit möjligt på grund av nedlagda, flyttade eller sammanslagna skolor.

Ett protokoll togs fram med ett antal frågor (se bilaga 2 för protokollet i sin helhet). Alla tecken på om det förekom rökning på skolgården undersöktes.

Följande frågor ingick i protokollet:

- Förekommer det rökning på skolgården?
- Förekommer det rökning i anslutning till skolgården?
- Om rökning förekommer, vilka röker på skolgården?

- Förekommer det i övrigt uppgifter om att rökning förekommer på området?
T.ex. fimpas.
- Förekommer det sådant som kan vilseleda om gällande rökförbud? Om ja, vad förekommer? T.ex. askkoppar, rökrutor.
- Informerar skolan om gällande rökförbud på plats? Om ja, på vilket sätt?
- Förekommer det rökning av e-cigarett på skolgården?

Samtliga skolor har besökts under perioden januari till mars 2018. Besöken utfördes runt 10.30–13.00 på vardagar för att i möjligaste mån täcka in tiden för lunchraster. Besöken varade i max 30 minuter. Bilder togs också vid vissa skolor, dock aldrig på personer.

Materialet från kartläggningen har sammanställts och utifrån denna sammanställning har diagram tagits fram till resultatdelen i denna rapport.

Kartläggningen har genomförts och sammanställts av Jens Claesson och Rickard Holmberg på Research One AB (org 559079-8376).

Ansvariga på Länsstyrelsen har varit:
Miia Vuolama och Ulrika Ankargren, på enheten för social hållbarhet.

De viktigaste bedömningarna

Rökning och vem som röker

Rökning konstaterades om minst en person sågs röka på skolområdet under observationstiden. Ingen bedömning av rökningens omfattning på den enskilda skolan har gjorts, utan enbart alternativen Ja (rökning har observerats) och Nej (rökning har ej observerats) har funnits.

Om rökning konstaterats har det även gjorts en bedömning huruvida det är elever, personal eller andra personer som röker. Distinktionen mellan dessa tre grupper är inte alltid självklar, utan observatören har i tveksamma fall gjort en egen bedömning utifrån vad som upplevs vara mest troligt.

Besöken har även inkluderat observationer om huruvida (Ja eller Nej) det förekommer rökning i direkt anslutning till skolgården.

Tecken på rökning

De tecken på rökning som observerats på skolgårdarna har varit fimpar och cigarettpaket. Ingen bedömning av omfattning på den enskilda skolan fanns med i protokollet, utan enbart alternativen Ja och Nej har funnits även här.

Skyltar/dekaler som informerar om gällande rökförbud

En del av besöken har bestått i att observera om skolan informerar om rökförbudet på plats. Dessutom har distinktionen gjorts mellan skyltar och dekaler i detta avseende. Skillnaden på en skylt och en dekal är oftast tydlig, men inte alltid. En skylt är generellt en fast installation

som skruvats upp på en vägg eller stolpe, medan en dekal är en klisterlapp som oftast satts upp på dörrar, fönster eller väggar. Dekaler kan också vara vanliga papperslappar som skrivits ut och ibland laminats.

Sådant som kan vilseleda om gällande rökförbud

Det kan finnas information eller föremål på skolområdet som har en vilseledande effekt med avseende på rökförbudet. Det blir upp till observatören att bedöma vad som uppfattas som vilseledande. Konkret handlar det oftast om askkoppar på skolgården, skyltar som hänvisar rökare till avsedd plats, eller uppsatta väderskydd som nyttjas av rökare.

Kvalitetssäkring

Besöken har genomförts av den externa parten Research One. Research One och Länsstyrelsen har på ett strukturerat sätt gått igenom eventuella undersökningstekniska risker i samband med undersökningsperiodens start, och har haft en löpande kontakt under perioden för att säkerställa besökens kvalitet.

Bedömningar och observatörer

Länsstyrelsen har under uppstartsmötet informerat Research One om hur respektive punkt i protokollet ska bedömas. För att ytterligare säkerställa korrekta och konsekventa bedömningar har ansvariga personer från Länsstyrelsen deltagit under de inledande besöken. Risker kring gränsdragningar och eventuella svårigheter i bedömningarna har i samband med detta avhandlats och minimerats.

Två observatörer har genomfört samtliga besök, dock i huvudsak var för sig. Det är ofrånkomligt att det finns en risk att de två observatörerna kan ha bedömt saker olika, men risken har minimerats i och med att båda observatörer varit delaktiga under uppstartsmöte och övrigt förarbete som beskrivits ovan.

Väder

Undersökningsperioden januari–mars har inneburit en väderrelaterad risk i form av potentiellt snötäckta skolgårdar. I tidsplaneringen, som Research One presenterade för Länsstyrelsen under uppstartsmötet, togs höjd för denna risk genom inplanerade buffertveckor. Buffertveckorna skulle användas i händelse av att tillsynsbesök behövde skjutas upp på grund av för mycket snö.

Det blev också en kall och snörik vinter i Västra Götaland, och observatörerna ställde in ett antal besök i februari månad för att utesluta risken att detta skulle få en för stor påverkan på resultatet. Riskerna med snötäckta skolgårdar innebär att fimpas och cigarettpaket kan gömmas i snön. Dessutom kan det kalla vädret i sig potentiellt göra att färre rökare syns ute och att tiden de befinner sig utomhus förkortas.

Standardiserade besök

Research One har eftersträvat att i så hög grad som möjligt genomföra besöken enligt samma förfarande. En intern standard för besöken togs fram för detta ändamål. Observatörerna har exempelvis startat och avslutat varje besök vid skolans huvudentré, och under besöket rört sig över hela skolområdet/skolgården. På detta sätt har eventuella risker, som kan uppstå på grund av att besöken genomförts på alltför olika sätt, minimerats.

Stängda skolor

Besöken planerades tidsmässigt så att inga besök gjordes under lov dagar eller andra dagar då skolor hållit stängt.

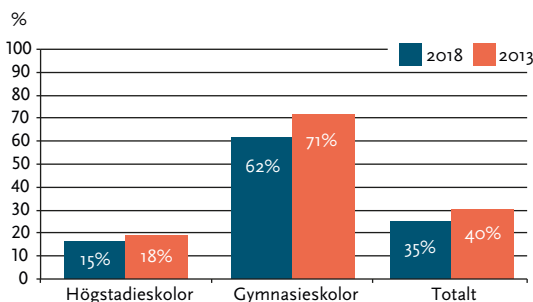
RESULTAT

Resultatet visade att mest rökning förekom på gymnasieskolorna och att tecken på rökning fanns på majoriteten av skolorna. Nedan följer en resultatredovisning av observationerna som gjorts på de 120 skolorna under perioden januari – mars 2018. Jämförelser med resultatet för kartläggningen 2013 görs löpande. Resultatet för de punkter som ej redovisas i detta avsnitt, redovisas i bilaga 3.

Förekommer det rökning?

Samtliga skolgårdar har undersökts efter personer som rökte, oavsett om det rörde sig om elever, personal eller andra.

Diagram 1: Förekomst av rökning

Skillnaden mellan högstadieskolor och gymnasieskolor är stor, vilket tydliggörs av diagrammet (diagram 1). Andelen skolor där rökning påträffats är avsevärt högre bland

gymnasieskolor än bland högstadieskolor. Det var också tydligt under observationerna att betydligt fler personer rökte på gymnasieskolorna generellt, där ofta grupper av rökare har observerats. På högstadieskolor rörde det sig snarare om enskilda personer som observerats röka på skolområdet. Gemensamt för i stort sett samtliga skolor där rökning observerats är att rökningen skett relativt öppet och att observatörerna inte aktivt behövt leta efter personer som rökte.

Diagrammet visar också en liten skillnad jämfört med 2013. Rökning har observerats på aningen färre skolor 2018 jämfört med 2013.

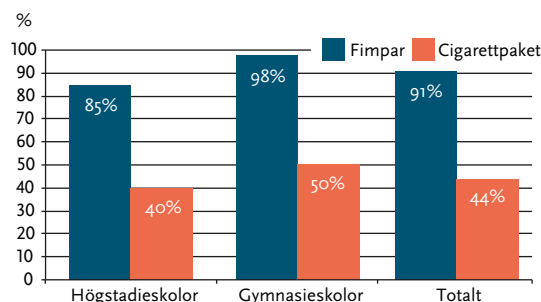
Observationerna 2018 har även inkluderat rökning av e-cigarett, vilket har observerats på totalt tre skolor.

Övriga tecken på att rökning förekom

Övriga tecken på förekommande rökning handlar uteslutande om förekomst av fimpar och/eller cigarettpaket. Fimpar på marken, i krukor eller i askkoppar var ett mycket vanligt förekommande tecken som påträffades på de allra flesta skolor (diagram 2). Det var vanligt att fimparna låg koncentrerat kring särskilda områden på skolgårdarna, vilket tyder på att rökningen mestadels sker på utvalda och återkommande platser. Men fimpar fanns även utspridda i någon mån på de flesta skolgårdar. I de flesta fallen har fimpar påträffats tämligen omgående under besöket.

På många skolor har observatörerna också hittat cigarettpaket på skolgårdarna, ibland enstaka och ibland betydligt fler (diagram 2). Cigarettpaketerna har i regel påträffats på platser där även fimpar hittats.

Diagram 2: Förekomst av fimpar/cigarettpaket

Som synes i diagrammet var framförallt fimpar, men även cigarettpaket, vanligt förekommande på både högstadieskolor och gymnasieskolor. Den stora skillnaden mellan högstadieskolor och gymnasieskolor låg snarare i omfattningen av förekomsten av fimpar och cigarettpaket. På högstadieskolor var det i regel enstaka fimpar och paket, medan det på gymnasieskolor handlade om stora mängder och vidare spridning över hela skolområdet.

Förekomst av fimpar mättes även 2013, med liknande utfall. Fimpar observerades då på 78 procent av högstadieskolorna och 98 procent av gymnasieskolorna.

Fimpar vid en skolbyggnad.

Förekomst av askkoppar, väderskydd och rökrutor

En del av kartläggningen bestod av att observera om det fanns någonting på skolgårdarna som kan vilseleda om gällande rökförbud, som till exempel askkoppar, väderskydd för rökare eller rökrutor. Vissa skyltar som hänvisar rökare till särskilda platser kan också anses vara vilseledande.

Askkoppar påträffades vid ett antal skolgårdar; de var vanligare på gymnasieskolorna än högstadieskolorna (diagram 3). Den vanligaste sortens askkoppar var sådana som finns integrerade i (eller uppe på) papperskorgar som är placerade på skolgårdarna (se bilder nedan). Endast i undantagsfall har väderskydd påträffats. Inga rökrutor påträffades under besöken, vilket också var fallet vid kartläggningen 2013.

Stora skillnader jämfört med 2013, med avseende på förekomsten av askkoppar på skolgårdarna, kan konstateras. I första hand gäller detta gymnasieskolor, där askkoppar observerades på 70 procent av skolorna 2013 (36 skolor). I aktuell kartläggning har askkoppar endast påträffats på 29 procent av gymnasieskolorna (15 skolor). Bland högstadieskolor har det också skett en minskning i antal skolor med askkoppar, men från en redan låg nivå; 10 procent av skolorna 2013 (7 skolor) har blivit 7 procent av skolorna 2018 (5 skolor).

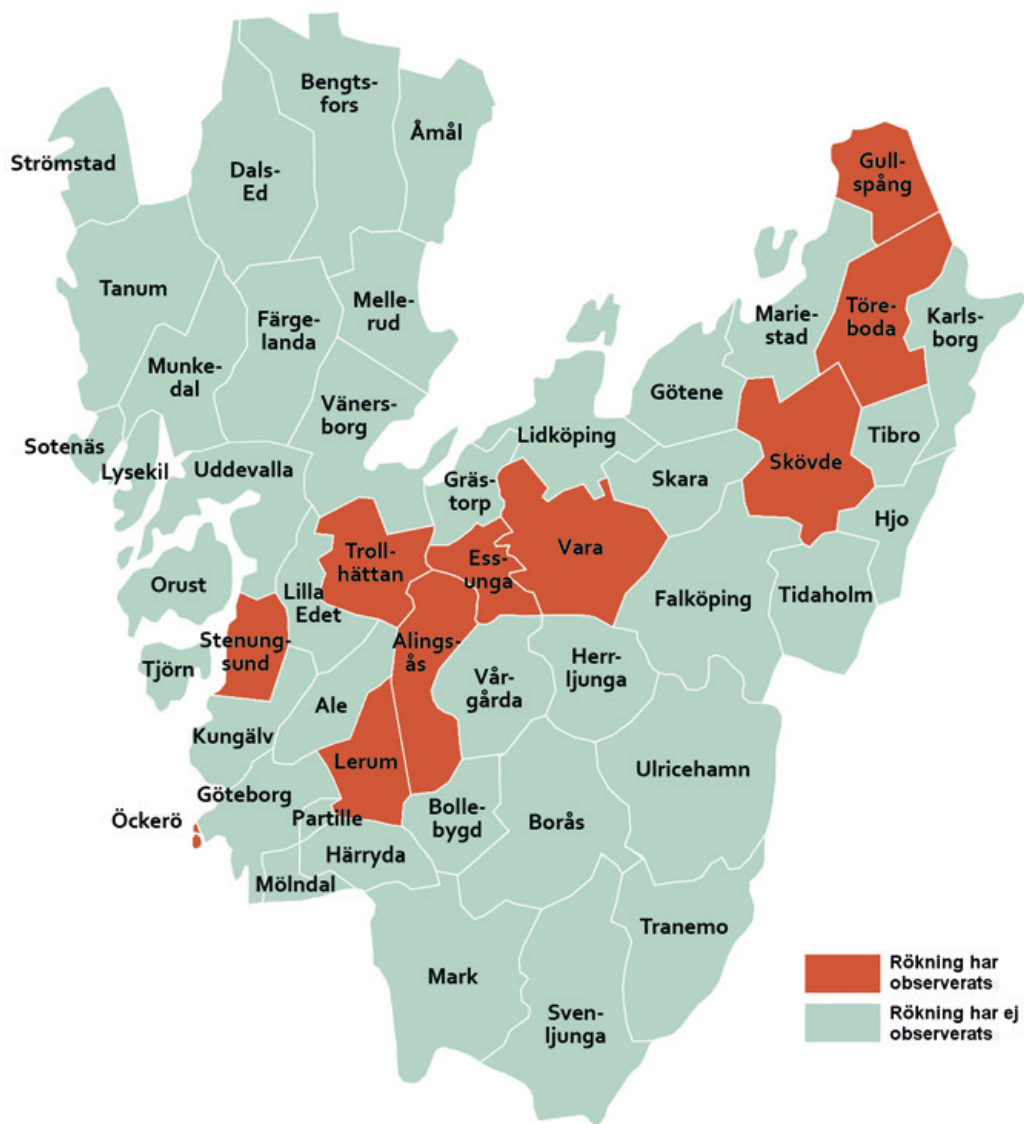

Askkopp på skolbyggnad.

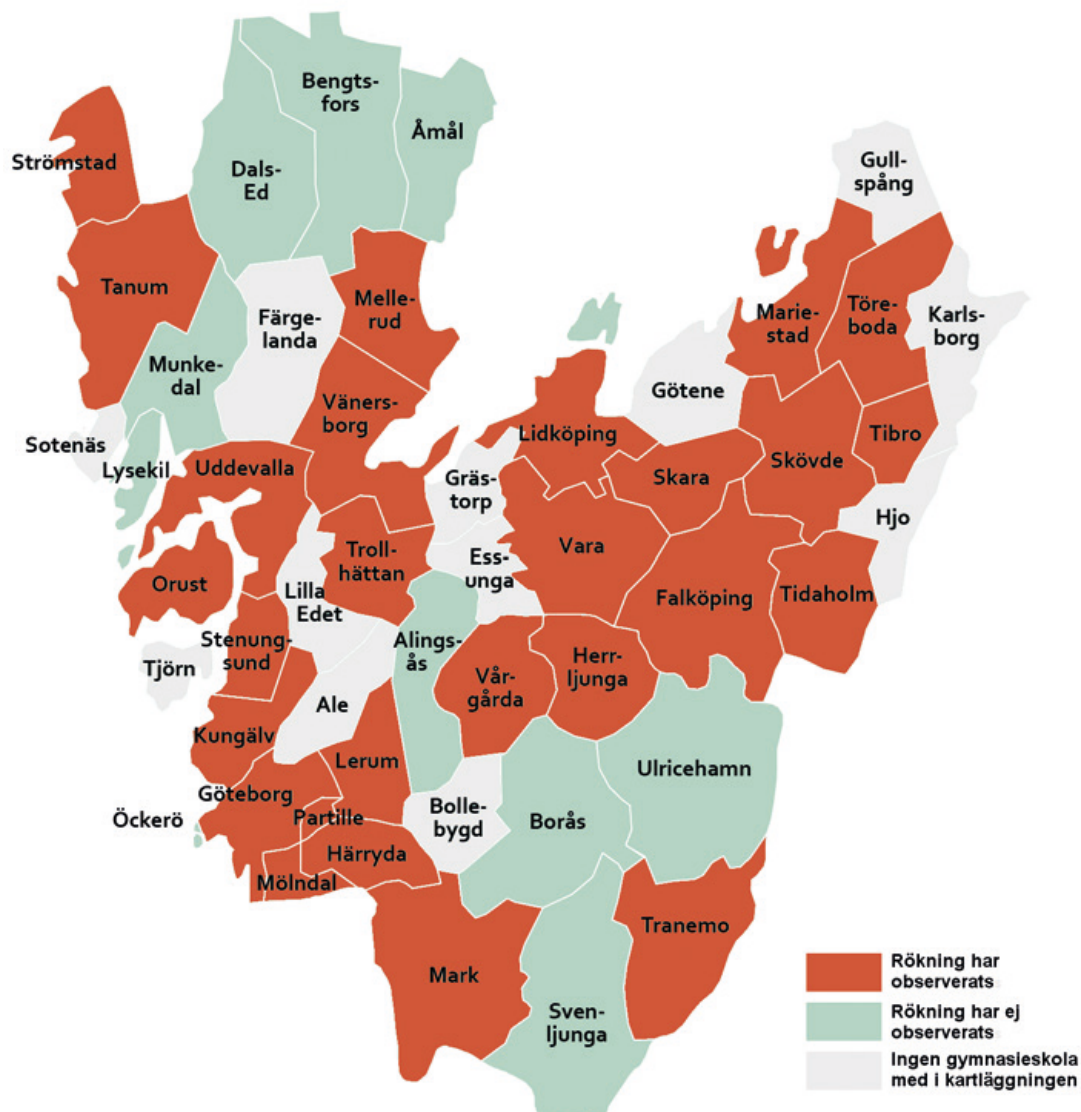

Väderskydd på skolgård

Rökning på högstadieskolor har observerats
i tio kommuner:

Rökning på gymnasieskolor har observerats
i 27 kommuner:

Skyltar/dekaler som upplyser om gällande rökförbud

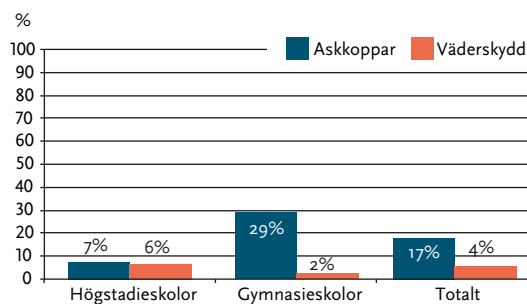
En viktig del av besöken var att observera om skolan informerar om gällande rökförbud på skolgården, och i så fall om detta görs med mer permanent uppsatta skyltar, eller enklare dekaler (klistermärken och lappar).

Diagram 4 visar att 90 procent av gymnasieskolorna hade antingen skyltar eller dekaler, eller både och, uppsatta på skolans byggnader eller på skolgården. Bland högstadieskolorna hade 53 procent av skolorna någon form av skyltar eller dekaler. Skillnaden mellan gymnasieskolor och högstadieskolor förstärks av att de flesta gymnasieskolor dessutom hade ett stort antal skyltar/dekaler, medan det på högstadieskolorna oftast handlar om någon enstaka skylt/dekal.

För både högstadieskolor och gymnasieskolor gäller att en tydlig ökning har skett sedan 2013, med avseende på andelen skolor där skyltar och dekaler påträffats (se diagram 4). Totalt för samtliga var det 18 procent fler skolor som skyltade om rökförbud 2018 än 2013 (22 skolor fler).

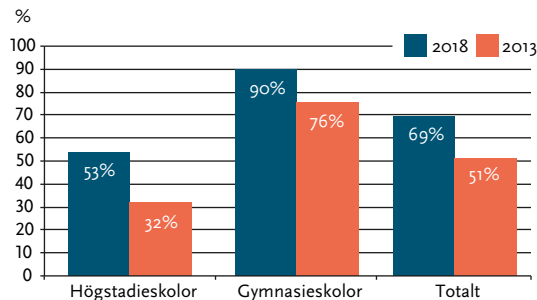
Skyltningen var mycket varierande i fråga om placering, tydlighet och skick, vilket diskuteras mer i diskussionsavsnittet. På nästa sida visas ett antal exempel på olika slags skyltar och dekaler som påträffats under skolbesöken.

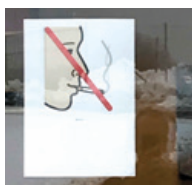
Diagram 3: Askkoppar och väderskydd

Exempel på papperskorgar med askkoppar

Diagram 4: Skyltar/dekaler gällande rökförbud

Olika typer av förbudsskyltar med olika placering på skolgårdar och skolbyggnader i länet.

Sammanställning av resultatet

Diagrammen till höger visar en sammanställning av resultatet för högstadieskolorna respektive gymnasieskolorna (diagram 5 och 6), samt jämförelser med motsvarande undersökning 2013.

Kartläggningen 2018 (blåa staplar) visar att det förekom rökning på både högstadieskolor och gymnasieskolor. Observera att besöken varade i maximalt 30 minuter, och att det alltså är observerad rökning under den tiden som representeras här. Det är rimligt att anta att längre besök skulle resultera i att rökning observerats på en högre andel skolor.

Bilden av att rökning förekommer på skolorna i Västra Götaland förstärks av att spår av rökning påträffades i hög omfattning. För jämförelsens skull visas enbart fimpas (ej cigarettpaket) i diagrammen.

Mer omfattande rökning på gymnasieskolor

Rökning observerades på 62 procent av gymnasieskolorna jämfört med 15 procent av högstadieskolorna. Båda siffrorna visar på en svag minskning jämfört med 2013, men det är tydligt att rökning förekommer trots gällande rökförbud.

Rökningen på gymnasieskolor, jämfört med högstadieskolor, var inte bara mer utbredd sett till antalet skolor där rökning observerats, utan även sett till rökningens omfattning på respektive skola. Det var vanligt att flera rökare, eller grupper av rökare, observerades på gymnasieskolorna under skolbesöken. Rökningen uppfattades av observatörerna som en naturlig del av vardagen på många gymnasieskolor, och det var vanligt att rökningen skedde helt öppet, t.ex. vid entréer, även om det också påträffades rökning på mer undanskymda platser.

Diagram 5: Sammanställning av observationer på högstadieskolor

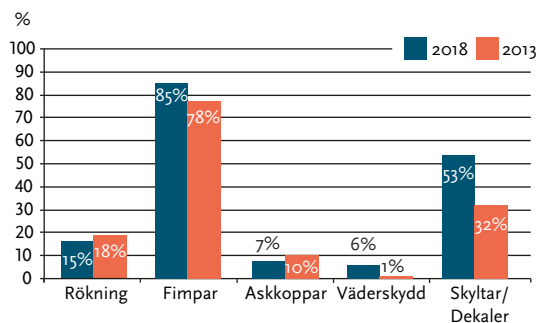
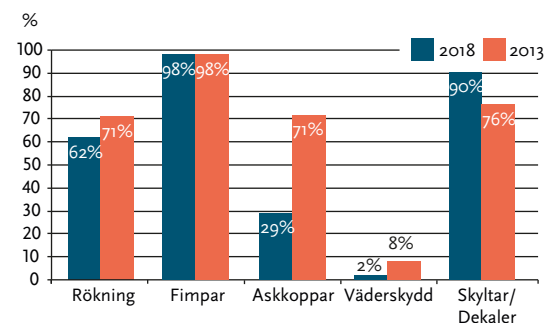

Diagram 6: Sammanställning av observationer på gymnasieskolor

Likheter och skillnader 2018/2013

2018 års kartläggning har i möjligaste mån efterliknat motsvarande kartläggning från 2013. Liksom 2013 finns samtliga kommuner i länet representerade, och alla skolor som besöktes då har också besökts nu (undantaget nedlagda eller flyttade skolor). Jämförelser mellan kartläggningarnas resultat bör göras med viss försiktighet och på ett övergripande plan, eftersom observatörerna spenderat maximalt 30 minuter vid varje skola: Tillfälligheter kan därför ha spelat viss roll. Dock kan detta förfarande liknas med kommunala tillsynsbesök som också varar en kortare stund och ger en ögonblicksbild av tillsynsobjekten.

Förekomsten av rökning har minskat något jämfört med 2013 sett till antalet skolor där rökning påträffats. Det är inga stora skillnader, och reservationen ovan kvarstår, men kartläggningen 2018 indikerar i alla fall inte att rökningens utbredning på skolgårdarna skulle ha ökat de senaste åren.

Förekomsten av fimpar kan i all väsentlighet sägas kvarstå på de höga nivåerna från 2013; i praktiken finns det fimpar på i stort sett alla skolgårdar, och möjligen skulle siffrorna för fimpar och cigarettpaket vara ännu högre om tillsynsbesöken varat längre och om det varit barmark under samtliga besök. Förekomsten av fimpar tyder på att rökningen är mer omfattande än vad den faktiska rökningen som observerats under tillsynsbesöken indikerar.

En tydlig skillnad jämfört med 2013 finner vi i andelen gymnasieskolor där askkoppar

påträffats. 71 procent (36 skolor) har blivit 29 procent (15 skolor), vilket visar på att många skolor har plockat bort sina askkoppar sedan 2013. Att flertalet kommuner placerat ut papperskorgar med integrerade askkoppar på/vid skolgårdar är dock en komplikation som kan försvåra för skolor att hålla skolområdet helt fritt från askkoppar. Dessa papperskorgar är ett exempel på att ansatser till att minska nedskräpning respektive rökning inte nödvändigtvis alltid går hand i hand.

En annan skillnad är att skyltningen om gällande rökförbud på både högstadieskolor och gymnasieskolor ser ut att ha ökat i omfattning sedan kartläggningen 2013. Bland högstadieskolorna har nu 53 procent av skolorna någon form av skyltning, och på gymnasieskolorna har hela 90 procent skyltar eller dekaler (jämfört med 32 respektive 76 procent 2013).

Fimpar under förbudsskylt

Vidare observationer och iakttagelser

Nedan presenteras ett antal kvalitativa observationer och iakttagelser observatörerna har gjort under besöken. Dessa har inte täckts in av protokollet och presenteras istället här som reflektioner.

Svag koppling mellan rökning och skyltning

Utifrån resultatet av tillsynsbesöken finns ingen direkt koppling mellan förekomsten av rökning på en skola och huruvida skolan skyltar om gällande rökförbud eller ej. Det övergripande mönstret är att rökning oftast förekommer på gymnasieskolor, men gymnasieskolorna har samtidigt ofta både skyltar och dekalering som informerar om rökförbudet. Ytterligare en iakttagelse är att de som röker ofta gör detta i skyltarnas omedelbara närhet utan hänsyn till förbudet, oavsett hur tydliga eller välplacerade skyltarna är.

Bristfällig skyltning

Protokollet har varit utformat utifrån kartläggningens syfte, och därmed för att registrera närvaron av skyltning (skyltar och dekalering) på skolorna. Men fler iakttagelser kring skyltningen har gjorts, utanför protokollet, och observatörerna har noterat dessa.

En första iakttagelse som gjorts är att skyltningen om gällande rökförbud på skolorna är mycket heterogen. Skyltningen varierar, inte bara i antal, utan också i kvalitet och skick. Det saknas en enhetlighet i både utformning och placering, och såväl texter som symboler varierar både inom och mellan kommunerna.

Påkostade, tydliga och fastskruvade skyltar varvas med slitna, otydliga och ibland egentillverkade dekalering. Observatörernas intryck är att en följd av detta är att budskapet om rökförbud riskerar grumlans och att en mer stringent skyltning skulle tydliggöra förbudet med en högre grad av auktoritet. Ett gemensamt skyltpaket för skolorna i regionen skulle potentiellt öka symbolvärdet i skyltningen och frammana en igenkänningsfaktor kopplad till skyltarna och förbudet.

Förutom att vara olika är skyltarna och dekaleringarna ofta i dåligt skick. Det kan röra sig om gamla och slitna skyltar och dekalering, som antingen kan ha nötts med tiden, eller delvis (eller helt) rivits sönder. Den andra delen handlar om skyltar där texten medvetet ändrats eller strukits över med en penna, så att effekten blir att budskapet ändras. I några fall har det också ritats symboler eller bilder på skyltarna.

Gemensamt för skyltar och dekalering som antingen är väldigt slitna eller har ”kladdats ner”, är att de, så vitt observatörerna kunnat bedöma, varit i dåligt skick en längre tid och att de trots detta tillåtit sitta kvar där de är. Skyltarnas effekt, som ska vara att informera om gällande rökförbud, blir i dessa fall snarare motsatt. Förbudsskyltar i dåligt skick som ingen åtgärdat eller bytt ut, signalerar snarare att förbudet inte är prioriterat.

En sista observation gällande skyltningen är att det på många skolor (särskilt högstadieskolor) finns många andra sorters skyltar, men ej skyltar om rökförbud. Det kan till exempel röra sig om skyltar som förbjuder cykling på skolgården eller dekalering som informerar om nötförbud. Vanligt är också att skolor informerar tydligt om att obehöriga ej får vistas på skolområdet. Av skyltningen på högstadieskolor att döma är därför rökförbudet till synes lägre prioriterat än andra förbud.

Förekomst av fimplar och cigarettpaket

Som tydliggörs i diagram 2 har fimplar påträffats på de flesta skolor, och även cigarettpaket är en vanlig syn. Det är också tydligt att det är vanligare med fimplar och cigarettpaket på gymnasieskolor än på högstadieskolor.

Kartläggningen visar dock inte den faktiska utbredningen av fimplar och cigarettpaket på de enskilda skolorna, utan bara andelen skolor där dessa spår påträffats i någon grad. Observatorerna har dock kunnat konstatera att utbredningen är avsevärt större på gymnasieskolorna än på högstadieskolorna. Det generella mönstret på gymnasieskolorna är att det utan problem går att hitta hundratals fimplar; till viss del utspridda över hela området, men ofta koncentrerat till särskilda platser. Observatorerna har i regel hittat fimplar på gymnasieskolorna direkt vid ankomst till skolan.

På högstadieskolorna ser det ut på annat sätt, och skillnaden mot gymnasieskolorna är betydligt större än vad som kan utläsas ur diagram utifrån protokollet. Antalet fimplar och cigarettpaket är betydligt lägre, och på de skolor där de påträffats är de i regel några enstaka till antalet. Under de flesta tillsynsbesök på högstadieskolor där spår av rökning påträffats, har det tagit tid att hitta dessa spår, vare sig det rör sig om fimplar eller cigarettpaket.

SLUTORD

Efter att ha tagit del av resultatet av kartläggningen kan Länsstyrelsen konstatera att det återstår en hel del arbete för att nå målet om ett Rökfritt Sverige 2025. Kartläggningen visar att utvecklingen går åt rätt håll, men förändringstakten måste öka om vi ska nå målet.

Länsstyrelsen ser positivt på att det påträffades färre elever som rökte på skolgården både på högstadie- och gymnasieskolan. Förekomsten av fimpas på skolgårdarna tyder dock på det fortfarande röks på skolgårdarna.

Om vi ska nå målet med Rökfritt Sverige 2025 och rökfria skolgårdar är det viktigt att alla aktörer jobbar aktivt mot målet. Att eleverna kan röka öppet på skolgårdarna, utan att vuxenvärlden reagerar, tyder på att detta inte är ett prioriterat område. Att vuxna inte reagerar signalerar att rökning är accepterat.

Trots att rökförbudet på skolgårdar gäller sedan 1994 ser vi att det röks på skolgårdar alltjämt. Tillsyn är en verkningsfull förebyggande åtgärd och kan intensifieras ytterligare för att skapa rökfria skolgårdar.

Det krävs en attitydförändring och det är viktigt att alla vuxna som arbetar och verkar inom området prioriterar frågan. Detta gäller för skolpersonal, tillsynspersonal, förebyggande personal, elever såväl som föräldrarna. Det vore bra om föräldrarna ställer högre krav på skolan när det gäller upprätthållandet av rökförbudet. Det skulle medföra att skolan agerar kraftfullare mot rökning på skolgården. Skolan bör vara en hälsofrämjande miljö där eleverna utvecklar en god hälsa såväl som goda studieresultat.

Bilaga 1: Besökta skolor per kommun

	Antal högstadie- skolor	Antal gymnasie- skolor	Totalt
Ale	2	0	2
Alingsås	2	1	3
Bengtsfors	1	1	2
Bollebygd	1	0	1
Borås	3	3	6
Dals-Ed	1	1	2
Essunga	1	0	1
Falköping	2	1	3
Färgelanda	1	0	1
Grästorp	1	0	1
Gullspång	1	0	1
Göteborg	1	6	7
Götene	1	0	1
Herrljunga	1	1	2
Hjo	1	0	1
Härryda	2	1	3
Karlsborg	1	0	1
Kungälv	1	1	2
Lerum	2	1	3
Lidköping	2	1	3
Lilla Edet	1	0	1
Lysekil	1	1	2
Mariestad	1	2	3
Mark	2	1	3
Mellerud	1	1	2
Munkedal	1	2	3

	Antal högstadie- skolor	Antal gymnasie- skolor	Totalt
Mölnadal	1	1	2
Orust	2	1	3
Partille	1	2	3
Skara	3	0	3
Skövde	1	3	4
Svenljunga	1	1	2
Strömstad	1	1	2
Sotenäs	1	0	1
Stenungsund	1	1	2
Tanum	2	1	3
Tibro	1	1	2
Tidaholm	1	1	2
Tjörn	2	0	2
Tranemo	1	1	2
Trollhättan	3	3	6
Töreboda	1	1	2
Uddevalla	2	3	5
Ulricehamn	2	1	3
Vara	1	1	2
Värgårda	1	1	2
Vänersborg	1	1	2
Åmal	1	1	2
Öckerö	2	1	2
Totalt	68	52	120

**Observationsprotokoll – Rökfria skolgårdar
Hösten 2013**

Tidpunkt för besöket	
Datum	Veckodag
Tid från – till	
Väderförhållanden:	

Tillsynsobjekt
Namn
Adress
Kommun / stadsdel

Verksamhet som bedrivs	
☐ Högstadieskola ☐ Gymnasieskola	Förekommer det även annan skolverksamhet i lokalerna? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej

Skolgården
Finns det en tydligt avgränsad skolgård? ☐ Ja ☐ Nej, beskriv

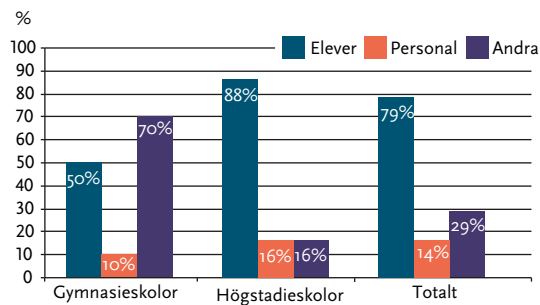
Rökning på skolgården	
Förekommer det rökning på skolgården? ☐ Ja ☐ Nej Förekommer det rökning i anslutning till skolgården? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, vilka röker på skolgården? ☐ Elever ☐ Skolpersonal ☐ Andra Beskriv:
Förekommer det i övrigt uppgifter om att rökning förekommer på området? ☐ Ja, beskriv ☐ Nej	

Förebyggande åtgärder	
Förekommer det sådant som kan vilseleda om gällande rökförbud? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, vad förekommer? ☐ Rökruta ☐ Askkoppar ☐ Väderskydd för rökare ☐ Annat, beskriv
Informerar skolan om gällande rökförbud på plats? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, på vilket sätt? ☐ Skyltar ☐ Dekaler ☐ Annat, beskriv

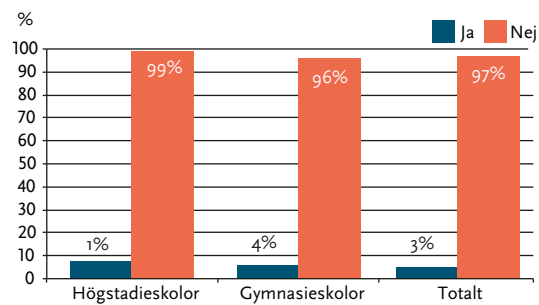
Observationerna gjordes av	
Namn	Namn
Underskrift	Underskrift
Bifogas foton? ☐ Ja ☐ Nej	Om ja, bilaga nr.

Bilaga 3: Resultat, övriga tillsynspunkter

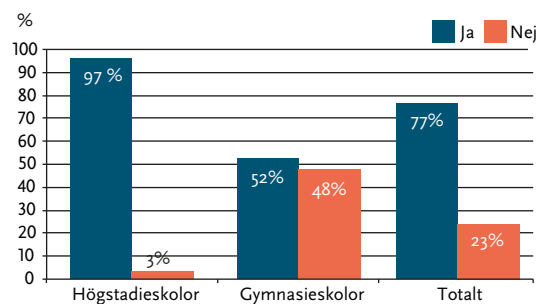
Vilka röker på skolgården?

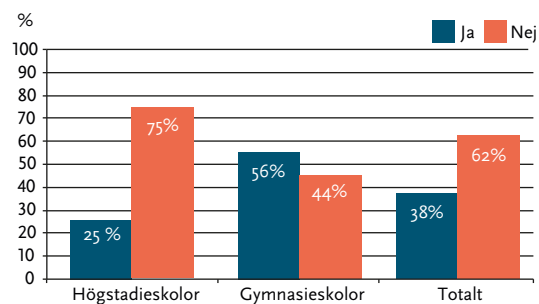
Rökning av e-cigarett

Finns det en tydligt avgränsad skolgård?

Rökning i anslutning till skolgården

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN